

DE LA TRIANON LA VIENA. RELAȚII ROMÂNNO-UNGARE

Oltea Rășcanu Gramaticu

Cuvinte cheie: Trianon, Viena, Tratatul de Pace, relații româno-ungare (1918-1940), contraofensiva militară românească în Budapesta, august 1919.

Keywords: Trianon, Vienne, The Peace Treaty, Romanian-Hungarian relations (1918-1940), Romanian military counteroffensive in Budapest, August 1919.

Abstract:

*Romanian-Hungarian relations
(1918-1940)*

Through the Peace Treaty of Trianon (the 4th of June 1920), Hungary recognized the union of Transylvania with Romania. The alliance system created by the Romanian diplomats (The Little Entente- 1921, The Balkan Alliance- 1934), the adherence to several international pacts of condemning the war as a way of solving the disagreements between the states (Locarno- 1925, Briand-Kellog 1928), the regulation of the relations with the neighboring states (USSR -1934), form an expression of Romania's pacifist policy.

After the instauration of the totalitarian regimes in Italy (1922) and Germany (1933), the issue of reviewing of the Paris Treaties became an important point for the instauration of the "new international order". The aggressive policy of the fascist states, the reconciliatory attitude of the great western powers (the Treaty of München-September 1938), the Ribbentrop-Molotov Pact (August 23rd 1939) were steps in the preparation for the start of the second World War (September the 1st 1939).

The Hungarian revisionism took advantage of this international context, getting closer to the Axis powers (Germany, Italy), looking to reclaim Transylvania from Romania.

The new German-Italian offensive in the spring of 1940 ended in the occupation of an important part of Central and Western Europe. This was the context in which Romania's tragedy occurred. Romania was forced to give way to a part of the territories that were obtained with great sacrifices in 1918, and to set its external policy towards the Axis powers.

Through the Soviet ultimatum of 27-28th of June 1940, Romania will hand over to USSR several territories such as Basarabia, Bukovina. The negotiations with Hungary didn't have the desired results. Hungary claimed 60% of Transylvania's territory, with more than 3,5 million inhabitants. Hitler and Mussolini's intervention at the arbitration of Vienna (29-30th of August 1940) regarding the concession of 43 000 square kilometers, with a population of more than 2,5 million inhabitants to Hungary, proved to be a real diktat. The public opinion in both Romania and abroad condemned the hideous diktat. Greater Romania was no more.

I.I.C. Brătianu, primul-ministru al României sosit la Paris, la 13 ianuarie 1919, a prezentat, în numele delegației române, marilor puteri întrunite în Conferința de Pace de la Paris, un amplu și strălucit memoriu în care se argumenta necesitatea recunoașterii unirii Basarabiei, Bucovinei, Banatului și Transilvaniei cu patria mamă.

La 19 februarie 1919, Brătianu a fost invitat, împreună cu Al.Vaida-Voievod, la Comisia teritorială în legătură cu Banatul, dar fără să se țină cont de argumentele primului- ministru român, Banatul a fost împărțit între România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Mai mult se sugera, chiar, organizarea unor plebiscite în teritoriile disputate (Bucovina, Transilvania și Basarabia), care, după părerea acestora, ar oferi o evaluare mai corectă opiniei publice decât adunările populare din toamna anului trecut. Față de aceste manevre, Brătianu s-a opus cu indignare¹

La 29 mai 1919 a fost prezentat un rezumat al proiectului Tratatului de Pace cu Austria, ocazie cu care Brătianu și-a exprimat dezacordul cu art.61, prin care România era obligată să semneze un tratat special privind protecția minorităților, precum și o convenție asupra liberului tranzit prin România a mărfurilor aparținând Puterilor Aliate și Asociate, toate acestea constituind un amestec al marilor puteri în treburile interne ale statului român².

La 31 mai 1919, prim-ministru Ion I.C.Brătianu declara la Conferința de Pace de la Paris că în interesul libertății și al justiției pentru toți, România este hotărâtă să asigure dreptul minorităților³ La 28 iunie 1919, Brătianu a semnat Tratatul de Pace de la Versailles cu Germania, al cărui text l-a primit cu numai cinci minute înaintea deschiderii ședinței plenare, „când eram puși în alternativa dureroasă și plină de griji: sau să semnăm un act de asemenea importanță ca reprezentanți ai unui stat independent fără să-i cunoaștem cu precizie conținutul, sau în fața inamicului să mă desolidarizez de la o acțiune care trebuia să asigure și revendicările și situațiunea noastră în lume și să audă acuzând România că în fața Germaniei pare nesupusă, a făcut act de dezbinare, România care, pentru a rămâne unită, trecuse prin marea de sânge și de dureri”⁴.

Problema cea mai spinoasă rămânea Tratatul cu Ungaria. Brătianu solicita, în numele statului român fixarea frontierei pe Tisa, în timp ce Consiliul Militar Interaliat de la Paris fixase o zonă neutră între România și Ungaria până la stabilirea graniței definitive între cele două țări. Întrucât guvernul maghiar refuza să recunoască unirea Transilvaniei cu România, recurgând la acte de ostilitate față de statul român, guvernul Brătianu a ordonat o contraofensivă energetică, soldată cu ocuparea Budapestei, la 4 august 1919, înlăturarea guvernului comunist a lui Bela Kun, și deschiderea drumului spre aducerea unei noi conduceri cooperante, în problema tratativilor de pace⁵.

Dezamăgit de atitudinea marilor puteri la Conferința de Pace de la Paris, Brătianu se reîntoarce în țară, continuând să se opună Tratatului cu Austria. După

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1996, p.305.

² *** *1918 la români*, IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.1-7.

³ M.Mușat, I.Ardeleanu, *Viața politică în România (1918-1921)*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1976, p.42.

⁴ I.Scurtu, *Ion I.C.Brătianu*, Editura Museion, București, 1992, p.55.

⁵ Keith Hitchins, *op.cit.*, p.309.

semnarea de Marile Puteri Aliate, la 10 septembrie 1919 a Tratatului cu Austria, la 12 septembrie guvernul Brătianu își înaintează demisia în fața regelui Ferdinand. Ca urmare a presiunilor Consiliului Suprem de la Paris, la 10 decembrie 1919, guvernul condus de Al.Vaida-Voievod a semnat tratatul de pace cu Austria care confirma unirea Bucovinei cu România, dar menținea clauzele privind minoritățile și liberul tranzit. În aceeași zi a semnat și tratatul cu Bulgaria în limitele teritoriale din 1913. Al.Vaida-Voievod a obținut și recunoașterea de către marile puteri Aliate a unirii Basarabiei cu România, în martie 1920.

Noul prim-ministru, gen. Al.Averescu, numit de regele Ferdinand, la 13 martie 1920, s-a consacrat în politica externă, luptei diplomatice pentru recunoașterea unirii Transilvaniei cu România și a combaterii propagandei maghiare care milita pentru reconstituirea „Ungariei Mari”⁶. Evoluția relațiilor româno-ungare a fost deosebit de complexă, moștenirea istorică jucând un rol important. În martie 1920 s-a încheiat ultima etapă a retragerii trupelor române din Ungaria; în aprilie s-a constituit Comisia română pentru lichidare, iar la 4 iunie 1920, guvernul Averescu a semnat **Tratatul de la Trianon**, prin care s-a recunoscut unirea Transilvaniei cu România⁷. În august 1920 se restabileau relațiile diplomatice între România și Ungaria. Acest lucru nu a oprit propaganda deosebit de asiduă a cercurilor revizioniste de la Budapesta, în frunte cu Horthy Miklós (regentul Ungariei de la 1 martie 1920), manifestări care s-au bucurat direct sau indirect de complicitatea sau indiferența binevoitoare a Marilor Puteri, printre care cabinetul din Quai d’Orsay, condus de Al.Millerand.

Noul guvern francez în frunte cu Aristie Briand a demonstrat o atitudine mai fermă în apărarea sistemului de securitate versailles-ez. Tentativa lui Carol al V-lea de Habsburg de a reveni pe tronul Ungariei (martie-aprilie 1921), la eșecul căreia a contribuit și cabinetul de la București, a dus la consolidarea noii orientări a României⁸. Cea de-a doua încercare (octombrie 1921) a dus la votarea actului de detronare a regelui Carol de Habsburg, în consecință tronul Ungariei rămânând vacant. Comentarii privind posibilitatea unei „alianțe sau chiar a unei uniuni personale” între Ungaria și România au circulat în mediile politice de la Budapesta, la sfârșitul anului 1921. Se vorbea despre o posibilă căsătorie a uneia din fiicele regelui Ferdinand cu fiul arhiducelui Iosif, regent al Ungariei pentru un timp scurt, între 7-24 august 1919; apoi de o posibilă candidatură a Ducelui d’Aosta la coroana Sfântului Ștefan, sau a prințului Nicolae, fiului reginei Maria – principala artizană a proiectului, în urma unei căsătorii cu o principesă italiană. Desigur că guvernul de la București a dezmințit aceste zvonuri care implica România⁹.

Perioadele lipsite de tensiune în relațiile româno-ungare, au fost de scurtă durată. În acest timp în politica internă, guvernanții români, indiferent de orientarea politică, au încercat să rămână fideli prevederilor tratatelor de la Paris. În mai 1922, guvernul ungar înainta o notă de protest Conferinței Ambasadorilor, în legătură cu

⁶ I.Mamina, I.Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Editura Silex, București, 1996, p.39.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arhivele Naționale Centrale (ANC), Franța, R184:T(circulară), Paris, 2 aprilie 1921.

⁹ *Ibidem*, filele 441-442.

aplicarea reformei agrare în Transilvania, ceea ce ulterior va declanșa „procesul optanților” Se prevalau de așa zisa problemă a apărării minorităților pentru a cere suprimarea Comisiei Militare Interaliat de Control, deoarece ar fi reprezentat o grea povară pentru bugetul Ungariei. În fața preocupărilor cabinetului de la București, Franța își exprima, încă o dată angajamentele legate de respectarea statu-quo-ului.

S-au mai adăugat și alte incidente menite a păstra o atmosferă de încordare între cele două țări vecine: atentatul la viața regelui Ferdinand, în septembrie 1922, înfăptuit de Tharocsay István, funcționar la Căile Ferate ungare, membru al Societății „Ungurii care se deșteaptă”; „incidentul pașapoartelor” care, pentru scurt timp, a generat interdicția vizelor reciproce; confruntări de graniță implicând unități regulate maghiare; politica Londrei și a Romei de protejare a intereselor maghiare; confruntarea, în mai 1923 în cadrul Comisiei Reparațiilor și a acordării unui „împrumut de reconstrucție economică” Ungariei.

Deși o oarecare ameliorare s-a înregistrat a relațiilor Ungariei cu statele Micii Înțelegeri, pe ansamblu ele rămân tensionate, mai ales după ce la 5 septembrie 1924, se semna la Berlin cu URSS un acord privind stabilirea relațiilor diplomatice și consulare, tratat secret, rămas neratificat de Parlamentul de la Budapesta, datorită opiniei publice nefavorabile.

Legislația românească adoptată după război (decretul-lege din 30 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, decretul-lege din 28 mai 1919, modificat în august 1919 etc.) a recunoscut tuturor cetățenilor din teritoriile unite, fără deosebire de naționalitate, „deplinătatea drepturilor lor politice și civile”¹⁰ La 9 decembrie 1919 România a semnat Tratatul minorităților pe care apoi l-a ratificat la 30 august 1920.

Populația românească a manifestat, în general, o politică de toleranță față de minorități, statul implicându-se direct în construirea de școli, apariția unor publicații, instituții de cultură, partide politice, acordarea libertății religioase, o parte a minoritarilor s-au arătat rezervați sau chiar reticenți, de aceea problema nu poate fi etichetată în bloc, ci cu nuanțările de rigoare. După recunoașterea Unirii de către marile puteri, și aplicarea noii legislații, culminând cu Constituția din 1923, care asigura largi drepturi, pe toate palierele, în decada brătienistă, aceste tendințe s-au mai estompat, dar fără a dispărea.

Art.7 din noua Constituție prevedea drepturi egale între români și minorități: „Deosebirea de credințe religioase și confesiune, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”¹¹ Art.8 preciza: „Toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau religie, sunt egali în fața legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice”¹²

Toleranța față de minorități și respectarea specificului acestora reprezentau aspirații europene, propagate și prin Societatea Națiunilor de la Geneva, România fiind membră fondatoare.

¹⁰ M.Mușat, I.Ardeleanu, *op.cit.*, p. 43.

¹¹ I.Scurtu (coord.), *Istoria României între anii 1918-1944.Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică (EDP), 1982, p.59.

¹² *Ibidem*.

Conform recensământului din 1930, minoritățile reprezentau 29,1% din totalul populației României, ponderea cea mai ridicată având-o maghiarii de 7,9 %, urmați de germani - 4,1%, evrei - 4 %, ruteni și ucrainieni, - 3,3%, ruși - 2,3%, bulgari-, 2 %, țigani - 1,5 %, turci - 0,9%, găgăuzi - 0,6%, sârbi, croați și sloveni - 0,3%, polonezi - 0,3%, tătari - 0,1%, greci - 0,1%, alte minorități - 0,3 %¹³

Cu prilejul sfințirii Catedralei ortodoxe din Cluj, la 5 noiembrie 1933, regele Carol al II- lea declara: „Sunt cel dintâi gata a respecta credința oricui, atâta timp cât această credință se unește cu a noastră, în acest scop de mărire și de întărire a patriei”¹⁴ Nici primul ministru, Alexandru Vaida-Voievod, nu manifesta o altă opinie: „Facem apel să vie alături de noi toți acei fii buni ai minorităților care să fie cu adevărat credincioși patriei și regelui”¹⁵

Maghiarii după rezistența pasivă din anii 1918-1920, s-au încadrat treptat în România Mare, având ca principal suport politic Partidul Maghiar, înființat în 1922, în programul căruia erau formulate o platformă de revendicări: autonomie națională, libertatea cultelor, învățământ în limba maghiară încreștat bisericilor dar subvenționat de stat, respectarea dreptului de întrunire și a libertății presei, vot universal, egal, secret și obligatoriu pentru bărbați și femei; asigurări sociale pentru muncitori, impozit progresiv pe venit ș.a. Aderența la acest partid se exprima prin numărul de mandate obținute în parlament în urma scrutinelor electorale: 3 în 1922, 15 în 1926, 8 în 1927, 16 în 1928, 10 în 1931, 14 în 1932, 9 în 1933, 19 în 1937¹⁶

Nemulțumirile privind „problema” Transilvaniei, nerezolvată „echitabil” prin Tratatul de la Trianon, și adoptarea unei politici revizioniste de către conducerea Partidului Maghiar, a dus la îndepărtarea unora dintre maghiari de acest partid. Aceștia, mai realiști, privind situația social-istorică a Transilvaniei după război, vor adera la unele partide democratice românești sau la Partidul Popular Maghiar, constituit în 1927, care critica izolaționismul și îndemna la colaborare cu românii¹⁷, Partidul Maghiar al Micilor Agricultori (1929), Madosz (1934), Partidul Țărănesc Maghiar (1936) ș.a.

Presa maghiară din România juca un rol important în definirea acestor orientări: „Falvak Népe” (Cluj, 1932-1933), „Népakarat”(Cluj, 1933), „Ellenzéki Kozlony”, criticând poziția șovinismului maghiar. Observând acest fenomen ziarul „Adevărul” consemna la 1 martie 1936: „Steagul nagaționii și al protestării în gol este înlocuit acum de steagul maselor muncitoare maghiare”¹⁸ Poziție antirevizionistă se exprima în diferite articole în ziare precum: „Független Ujság” și „Korunk”(Cluj), „Brasăi Lapok” și „Népujság”(Brașov), „Szó”(Tg-Mureș”, „Kimondom”(Arad) ș.a.

În deceniul al patrulea, în contextul creșterii curentului revizionist din partea unor mari puteri, precum Germania hitleristă și Italia fascistă, și în Transilvania

¹³ *Enciclopedia României*, I, București, 1938, p.148.

¹⁴ „Adevărul”, nr.47 (15289), din 7 noiembrie 1933, p.5.

¹⁵ „Dreptatea”,VII, nr.1841, din 8 noiembrie 1933, p.3.

¹⁶ A. Petric (coord.), *Istoria României între anii 1918-1981*, București, EDP, 1981, p.81.

¹⁷ M.Mușat, I.Ardeleanu, *România după Marea Unire (1918-1933)*, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p.720.

¹⁸ *Un nou curent în politica minoritară maghiară*, în „Adevărul”, nr.50(15985), din 1 martie 1936.

influența Partidului Maghiar cunoaște o creștere sensibilă. Se practica o varietate de forme: serbări populare cântece, confecționarea de drapele maghiare, criticarea autorităților românești, refuzul de a vorbi limba română, intonarea imnului Ungariei, răspândirea unor cărți și ziare aduse de la Budapesta¹⁹; politica de revizuire promovată de Ungaria²⁰, susținerea revizionismului maghiar de unele personalități politice occidentale în frunte cu lordul Rothermere²¹ care în articolul Locul Ungariei sub soare, publicat în „Daily Mail”, în 21 iunie 1927, solicita teritorii pentru Ungaria²².

Asistăm la o creștere a iredentismului maghiar și sub influența propagandei din Ungaria. Astfel, ziarul „Viitorul” consemna la 5 ianuarie 1927: „Contactul cu Budapesta nu face decât să hrănească și să picure stropi de sevă deasupra nădejdilor care încolțesc romantic în capul celor mulți. Și acest fapt le tulbură viața, le tulbură mersul neted spre o normală și statornică victorie în noua orânduire”²³

Rapoartele jandarmeriei stipulează, tot mai des, în 1936 că „se propagă ura contra statului român și în mod ascuns, sub diferite pretexte se caută a se ține trează atitudinea ostilă a ungarilor contra elementului românesc”²⁴ O statistică din 4 februarie 1936 preciza că la sate existau 14.425 de unguri iredentiști²⁵

Efectele crizei economice, scăderea puterii de cumpărare și as salariilor, creșterea numărului șomerilor, politica „porților deschise” vizând colaborarea cu monopolurile străine, marile împrumuturi în străinătate cu garantarea unor bogății interne, restaurația carlistă la 8 iunie 1930, constituirea treptat a camarilei regale - au constituit momente de grea cumpănă pentru România. În același timp, restaurația a fost privită în mod favorabil pe plan european, deoarece regele Carol al II-lea reprezenta o garanție a stabilității regimului politic în această parte a Europei, după ineficiența regenței (1927-1930), și al continuării politicii de pace și apărare a statu-quo-ului.

În iulie 1930, la București are loc Conferința la care participă reprezentanții României, Iugoslaviei și Ungariei în scopul formulării unui răspuns comun la chestionarul adresat statelor participante la Conferința pentru eliminarea restricțiilor la import și export (1929) și care va constitui primul pas către constituirea Blocului statelor agrare din Europa răsăriteană²⁶

¹⁹ Arhivele Naționale Centrale (ANC), fond Inspectoratul general al jandarmeriei, dos.9/1932, f.5; dos.9/1936, f.42; dos.9/1937, filele 34-37; vezi și „Neamul românesc”, XXVI, nr.77 din 5 aprilie 1931, p.1.

²⁰ E. Toth, *Înarmarea clandestină a revizionismului maghiar*, Cluj, 1935, p.6; vezi și ANC, fond Inspectoratul general al jandarmeriei, dos.6/1934, f-9; vezi și „Viitorul”, XXIV, nr.7294 din 24 mai 1932, p.2.

²¹ I.Nasta, *Revizionismul câștigă teren*, în „Adevărul”, nr.47, (15306) din 26 noiembrie 1933, p.1.

²² O.Maticescu, *Istoria nu face pași înapoi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p.100.

²³ T.Vornic, *Politica de stat față de minorități*, în „Viitorul”, XX,nr.5781 din 5 iulie 1927, p.3.

²⁴ ANC, fond Ministerul de Justiție – Direcția judiciară, dos.19/1937, vol.I,f.74.

²⁵ *Idem*, fond Legiunea de Jandarmi, dos.133/1937, f.8.

²⁶ Gh.Zaharia, C.Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919-1939)*, Editura Militară, București, 1981, p.59.

Pretențiile teritoriale ridicate împotriva României sub forma revizuirii prevederilor teritoriale ale tratatelor încheiate după război, guvernul român le-a opus o politică fermă de apărare a statu-quo-ului teritorial: „Frontierele actuale ale Europei Centrale – declara Nicolae Titulescu - sunt rezultatul evoluției de secole a unei țări de justiție. Chestiunea frontierelor Europei Centrale constituie un proces sfârșit, iar nu un proces care trebuie să înceapă. La orice tentativă de actualizare lui vom răspunde: lucru judecat”²⁷ Revizionismul în opinia lui Nicolae Titulescu era și un atentat la viitorul națiunii române: „revizuirea nu este pentru România numai amputarea atribuțiunilor istorice ale neamului nostru, tocmai în clipa în care el și-a desăvârșit unitatea... Celor care vorbesc azi de întoarcere la trecut pe calea revizuirii le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul este al nimănu, iar viitorul nu vi-l dăm. Căci este cel mai scump bun din câte avem”²⁸

Sistemul de alianțe creat de către diplomația românească (Mica Înțelegere-1921, Înțelegerea Balcanică- 1934), tratatele bilaterale (tratatul de neagresiune româno-polon din 1921, reînnoit apoi în 1926, româno- francez, româno- italian din 1926), aderarea la unele pacte internaționale de incriminare a războiului ca mijloc de soluționare a diferendelor dintre state (Locarno 1925, Briand Kellog – 1928), participarea la Conferința dezarmării de la Geneva (1932-1934), ș.a., reglementarea relațiilor cu statele vecine (Uniunea Sovietică – 1934), constituiau o expresie clară a politicii sale antirevizioniste, pacifistă.

Deși în afara granițelor României Mari, mai trăiau grupuri de români, mai mult sau mai puțini numeroși, unii așezați chiar în vecinătatea statului român, oficialitățile române nu aveau în vedere nici un proiect care ar fi interpretat ca „o părăsire a politicii sale defensive”²⁹ România se străduia să strângă frontul cu vecinii antirevizioniști (Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia). În declarațiile de la 11 iunie 1930 date presei străine, regele Carol al II-lea, afirma referindu-se la Ungaria: „Cât despre Ungaria s-ar crede că această chestiune este delicată. În discursul meu, ținut în fața Adunării Naționale, după prestarea jurământului, am arătat că intențiile mele sunt să asigure cele mai bune relații cu toți vecinii noștri, cu Ungaria avem un punct de control special: problema producției agricole și cred că foarte ușor ne putem da mâna pentru apărarea intereselor noastre”³⁰

În ceea ce privește revizuirea tratatelor, regele preciza cu claritate: „Am scris acum câteva zile că sforțările melodramatice ale Ungariei pentru revizuirea tratatelor îi fac acestei țări mai mult rău decât bine. Opinia publică de la noi a urmărit spectacolul înfășurat în draperii de doliu în ziua aniversării Tratatului de la Trianon. Budapesta vroia să oprească asupra-și atențiile lumii și eventual să zmulgă înduișeli. Domnul Bethlen poate să scrie câte memorii ar dori, poate să trimită câți emisari îi vrea inima să răspândească în Europa «nedreptatea» suferită de Ungaria. În fața

²⁷ N. Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p.407.

²⁸ *Ibidem*, p.424.

²⁹ I. Calafeteanu, *Revizivismul ungar și România*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.122.

³⁰ „Dreptatea”, anul IV, 800Cm 13 iunie 1930, p.4.

neamurilor liberale, a căror veghe neadormită e o garanție a păcii europene, toate încercările se vor năruia cum se risipește inutilă o nălucă înaintea realității lucide”³¹

Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, a subliniat aceeași opinie în declarațiile de presă: „Țin să vă spun că despre o revizuire a hotarelor nu poate fi vorba și că pacea nu poate fi servită decât prin ele. În materia aceasta nici o discuție nu poate fi admisă. Năzuim să ajungem la raporturi pașnice și de prietenie cu Ungaria și cu alte state, să întărim și să controlăm aceste raporturi, dar nu cu prețul unor abdicatii teritoriale care nu se împacă cu demnitatea națională, nici cu interesul menținerii păcii”³².

Sfârșitul crizei economice a marcat, însă, o deteriorare a contradicțiilor dintre marile puteri, instaurarea celui de-al treilea Reich în Germania, afișarea politicii unei „noi ordini” mondiale și revizuirea statu-quo-ului teritorial instituit de Tratatul de Pace de la Paris - de aici o politică agresivă dând frâu liber înarmărilor masive, puternică competiție ce nu mai putea fi controlată.

La mijlocul deceniului al patrulea, într-o perioadă în care pericolul revizionist se profila amenințător, într-o ședință a Parlamentului, Iuliu Maniu – liderul Partidului Național Țărănesc declara că „națiunea română... nu poate admite nici un moment că această unitate să fie pusă sub discuție”³³ În aceeași ședință, Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Externe sublinia cu fermitate că „**politica noastră externă, izvorând din poruncile unității naționale, are ca scop principal păstrarea ei**”³⁴

Anul 1936 reprezintă semnalul de alarmă al eșecului politicii de securitate colectivă pe coordonatele căreia politica externă românească își structurase toate demersurile și manifestările. Politica expansionistă a Germaniei hitleriste, privind „spațiul vital” în zonele centrale și vestice ale Europei (zona renană- 1936, Anschluss-ul- februarie 1938, compromisul de la München și „acordarea” regiunii sudete a Cehoslovaciei, septembrie 1938, anexarea întregului teritoriu cehoslovac – martie 1939), secondată, în deaproape de Italia fascistă a lui Benito Mussolini (Etiopia- 1936, Albania- 1939), crea o stare de vădită îngrijorare pentru statele mici și mijlocii, care se străduiau să-și întărească puterea de apărare și se pregăteau să reziste.

De această conjunctură internațională, va profita Ungaria revizionistă care își va orienta politica externă spre o apropiere cu cel de-al treilea Reich „așteptând din partea acestuia milă și ajutor pentru realizarea propriilor sale scopuri”, chiar dacă acest lucru însemna transformarea ei într-un satelit al Germaniei naziste³⁵ Tot mai mult politicienii maghiari susțineau că Tratatul de la Trianon ar avea la bază ideea de „pedeapsă” și nu de dreptate, că hotărârea ar fi viciată de lipsa consimțământului Ungariei. Politica de revizuire a Tratatului de la Trianon a constituit platforma politică a tuturor guvernelor de la Budapesta în perioada interbelică.

³¹ *Ibidem*, nr.805 C, 19 iunie 1930, p.1.

³² *Ibidem*, p.3.

³³ „Monitorul oficial”, Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 4 aprilie 1934, p.1610.

³⁴ N.Titulescu, *op. cit.*, p.407.

³⁵ I.Calafeteanu, *op. cit.*, p.102.

Urmărind reconstituirea „Ungariei Mari a lui Ștefan”, parlamentarii maghiari și-au legat mai întâi soarta de conservatorii englezi³⁶, dispuși la unele concesii față de revendicările puterilor revanșarde, și apoi de Germania și Italia. După Tratatul de la München (29-30 septembrie 1938), propaganda revizionistă desfășurată de Ungaria horthystă a devenit un principal mijloc de presiune folosit de Germania asupra României și Iugoslaviei. Un document al Marelui Stat Major al Armatei Române preciza în acest sens: „Ungaria a organizat ... una dintre cele mai formidabile campanii revizioniste ce a cunoscut vreodată istoria politică în toate statele din Apusul Europei, devenind astfel un factor tulburător al situației politice actuale”³⁷

Prima victimă a revizionismului maghiar a fost Cehoslovacia³⁸, căreia i se răpea un teritoriu de 12.000 km², cu o populație de circa 1.000.000 de locuitori, inclusiv orașele Ujgorod, Mukacevo și Kosice³⁹. Nemulțumit de rezultatele obținute la primul Dictat de la Viena, din 2 noiembrie 1938, guvernul maghiar s-a lansat într-o nouă campanie revizionistă de ample proporții, ținta fiind Ucraina Subcarpatică, unde pretențiile ei erau susținute de Polonia⁴⁰. Dar aceste pretenții s-au lovit de opoziția Germaniei care plănuia ca această zonă să constituie un pion în realizarea unui stat ucrainian „independent”, aflat sub influența celui de-al treilea Reich.

După Tratatul de la München, grupuri tot mai largi de politicieni români, din jurul regelui Carol al II-lea, credeau că o apropiere de Germania devenise imperativ necesară pentru a apăra granițele țării de regionalismul ungar și sovietic⁴¹. Aceste tatonări se vor face treptat, regele încă sperând că Marea Britanie și Franța ar putea fi o contrapondere a Germaniei în Europa de Sud-Est. În același timp, Carol al II-lea era interesat să cunoască poziția guvernului Reich-ului față de pretențiile revizioniste ale Ungariei. Cu ocazia întrevederii lui Gheorghe Brătianu, trimis la Berlin, la începutul lunii noiembrie 1938, pentru a sonda opinia cercurilor diplomatice și politice germane față de revizionismul ungar și a pregăti o vizită a regelui, Herman Göring l-a încredințat „că Germania nu și-a schimbat poziția față de pretențiile revizioniste ale Ungariei”⁴².

A urmat un turneu al regelui Carol al II-lea prin statele occidentale: Londra (15-18 noiembrie), Bruxelles (19 noiembrie), Paris (20-21 noiembrie), cu scopul de a primi sprijin economic și politic pentru a respinge presiunile germane, dar a primit doar promisiuni evazive. Așa cum nota mai târziu suveranul român, plin de amărăciune, politica de „împăciuire care era să culmineze prin rușinea de la München ne asvârlea, vrând nevrând în orbita germană”⁴³. În aceste condiții, regele renunță la

³⁶ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996, p. 14.

³⁷ Arhivele Militare Române (AMR), Marele Stat Major, dos. 23/1938, f. 61.

³⁸ I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 183.

³⁹ *Ibidem*, p. 188.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 191.

⁴¹ Vezi V. Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938-mai 1940*, Editura Academiei, București, 1971, p. 45-105.

⁴² Akten zur deutschen auswärtigen Politik (1918-1945), seria D, Bd. V/2, Baden-Baden, 1950 (ADAP), p. 262-264, doc. 231.

⁴³ Carol al II-lea, *În Zodia Satanei. Reflexiuni asupra politicii internaționale*, Editura Universitaria, București, 1994, p. 95.

orice rezerve și la 24 noiembrie 1938 are loc o întrevvedere între Carol al II-lea și Hitler la Berghof. Întrebat direct ce poziție va adopta Germania în eventualitatea unui război între România și Ungaria, răspunsul fűhrer-ului nu a fost deloc liniștitor, că un astfel de conflict „nu privește în mod direct Germania și în consecință ea nu are de ce să ia poziție într-un asemenea caz”⁴⁴

Pretențiile revizioniste ale Ungariei erau tratate de cel de-al treilea Reich ca firești, singura chestiune fiind aceea a momentului în care ele urmau să fie satisfăcute. Regele a constatat că nu se bucură de încrederea Germaniei, ca urmare a politicii externe orientată spre Marea Britanie și Franța, adversarii acesteia. Revenit în țară, convins că poate da o lovitură mișcării legionare, care se bucurase de sprijinul lui Hitler, Carol al II-lea, de comun acord cu Armand Călinescu, primul - ministru, a ordonat executarea celor 11 legionari închiși, încă din primăvara anului 1938, în frunte cu principalul lider, Corneliu Zelea Codreanu. Aflând de uciderea „căpitanului”, Hitler a ordonat restituirea imediată a decorațiilor pe care Carol le acordase lui Herman Göring și altor demnitari germani cu ocazia vizitei sale, iar Wilhelm Fabricius, ambasadorul german la București, a fost rechemat, lăsând să se înțeleagă că va urma ruperea relațiilor diplomatice cu România.

La 30 ianuarie 1939, cu ocazia convorbirii dintre ministrul plenipotențiar al Germaniei, W.Fabricius, reîntors la București, și Grigore Gafencu, ministru Afacerilor Externe, s-a afirmat hotărârea guvernului român de a sprijini intrarea Germaniei în Comisia Europeană a Dunării⁴⁵ Criza a fost depășită, și din nou Gheorghe Brătianu era trimis la Berlin, pentru „continuarea și adâncirea colaborării cu România”⁴⁶

Politica expansionistă a Germaniei, a trezit speranța revizionismului maghiar de ocupare a Transilvaniei. În această atmosferă benevoitoare se desfășoară întrevvedere de la Berlin, din 16-19 ianuarie 1939 între Hitler și Csáky, în prezența lui von Ribbentrop și a ambasadorilor Erdmannsdorf și Sztojaj, urmată de o lungă convorbire Csáky-Ribbentrop, în care reprezentantul maghiar a pus din nou problema creării „unui nou ștat transilvan independent în care germanii, maghiarii și românii s-ar bucura de drepturi egale”, gândită ca o etapă preliminară în alipirea mai ușor la Ungaria⁴⁷

Cotropirea Cehoslovaciei, tergiversarea semnării de către delegația română a tratatului economic cu Germania, manifestările de simpatie arătate de poporul român poporului cehoslovac, au dus la încordarea relațiilor româno-germane, unități ale armatei ungare fiind mobilizate, începând cu 14 martie 1939 spre frontiera româno-cehoslovacă. Această situație a determinat guvernul Armand Călinescu la mobilizarea parțială și masarea de trupe românești, circa 60.000 de soldați, la frontiera cu Cehoslovacia⁴⁸ La 16 martie 1939, Ardorka Rudolf nota în jurnalul său: „**Suntem**

⁴⁴ I.Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, III, Carol al II-lea, Editura Enciclopedică, București, 2001, p.255.

⁴⁵ Andreas Hillgruber, *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler(OSH)*, Frankfurt am Main, 1967, p.64.

⁴⁶ ADAF, vol.5, p.318, nota 1.

⁴⁷ M.Mușat, I.Ardeleanu, *România după Marea Unire (noiembrie 1933- septembrie 1940)*, vol.II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p.1480.

⁴⁸ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, p.42.

ferm hotărâți să pornim la război împotriva României; considerăm situația de acum mult prea prielnică pentru aceasta⁴⁹

La 21 martie 1939, guvernul român a decretat mobilizarea generală, numărul rezerviștilor fiind de trei ori mai mult decât cei chemați⁵⁰ Despre această măsură „în extremis”, Grigore Gafencu trimetea o circulară reprezentanților României în străinătate cu următoarele precizări: „Este limpede că măsurile militare pe care le-am luat au un caracter strict defensiv. Vom pune capăt acestor pregătiri militare de îndată ce situația din jurul țării se va potoli. Măsurile militare luate de Ungaria nu sunt întru nimic îndreptățite prin măsurile noastre militare. Ungaria concentrează forțe puternice la hotarul nostru. **Ungaria nu are a se teme de vreo agresiune din partea noastră. În schimb, Ungaria nutrește sentimente revizioniste pe care în vremurile din urmă le-a manifestat pe față prin campanii de presă și întruniri**”⁵¹

Deși făcuse pregătiri miitare, Ungaria nu a îndrăznit să atace România, fără consimțământul Germaniei, a cărei poziție era oscilantă. La 11 aprilie 1939, Ungaria a părăsit Liga Națiunilor, guvernul maghiar condus de contele Teleki Pál, declarând în scurt timp că „**revendicarea Transilvaniei rămâne în primul plan al preocupărilor politicii Ungariei**”, și că „anexarea va avea loc mai curând sau mai târziu”⁵²

Interesele economice, militare și politice pe care puterile occidentale le aveau în România le-au făcut să intervină, mai ales după demersul ambasadorului român la Londra, Viorel Tilea în legătură cu „așa zisul” ultimatum german și notele transmise de ministrii Angliei și Franței la Budapesta prin care avertizau guvernul hortyst asupra consecințelor ce ar fi decurs din atacarea României. La 20 martie, s-au prezentat la Budapesta, ministrii plenipotențiarilor ai Angliei, Franței și Poloniei pentru a avertiza Ungaria asupra pericolelor la care se expun într-un eventual conflict cu România. Alarma falsă a lui Tilea a avut drept consecință acordarea garanțiilor parțiale anglo-franceze României (13 aprilie 1939).

Garanțiile acordate de Marea Britanie și Franța au avut mai ales o semnificație morală, dar nefiind însoțite de garanții concrete, în special militare, ele au rămas, în cele din urmă lipsite de o valoare practică.

Intervențiile guvernelor occidentale, dar și a celui polon și iugoslav, semnarea acordului economic româno-german (23 martie 1939), a mai temperat spiritul războinic al guvernului ungar. De pe această poziție contele Csáky a remis lui Radu Bossy o notă prin care guvernul ungar se obliga să respecte „noua linie de frontieră româno-ungară cu aceeași scrupulozitate cu care a respectat-o în trecut și pe cea veche. Noua linie este aceeași care a despărțit România de fosta Cehoslovacie. Este de la sine înțeles că declarația de la Bled acoperea și acest sector al hotarului nostru comun”⁵³

⁴⁹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1482.

⁵⁰ „Timpul”, 28 martie 1939.

⁵¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond 71, Transilvania, vol. 39, f. 172.

⁵² *Ibidem*, f. 203.

⁵³ AMAE, fond Polonia, vol. 60, f. 168, telegrama din 28 martie 1939 de la Gafencu către Legația României la Varșovia.

Noul ministru de externe, Grigore Gafencu a încercat mai mult să se ajungă la o destindere în relațiile româno-ungare, după cum reiese din declarațiile sale că „guvernul român este gata să încheie o înțelegere prietenească și reală cu statele vecine”, subliniind că „o asemenea înțelegere cu statul maghiar, care are de dezlegat atâtea probleme politice și sociale asemănătoare cu ale noastre, poate fi deosebit de folositoare unei bune și pașnice rânduieli în bazinul dunărean”⁵⁴

Guvernul ungar a refuzat aceste invitații românești de reconciliere, înăsprind propaganda prin presă împotriva României, trimetând memoriile tendențioase cabinetelor occidentale, mai ales la Londra, cu privire la „situația minorității maghiare”, care ascundeau puțin voalat dorința de revizuire teritorială, obiectivul fundamental al politicii externe a Ungariei interbelice⁵⁵ În aceeași perioadă se vehicula în presa internațională și în unele cercuri diplomatice ideea de a se constitui un bloc care să cuprindă Ungaria, Italia, Bulgaria, Iugoslavia care ar fi izolat România de partenerii din Înțelegerea Balcanică.

Pactul de neagresiune germano-sovietic sau Pactul Ribbentrop – Molotov (23 august 1939), care a uimit cabinetele occidentale, este un exemplu excelent de aplicare a geopoliticii între state a căror ideologii păreau ireconciliabile. Protocoalele secrete anexate pactului prevedeau împărțirea sferelor de interese în Europa de Est.

O apropiere româno-ungară a devenit imposibilă, în condițiile în care politica externă a cabinetului de la Budapesta se alinia tot mai mult de cea a celui de-al treilea Reich, Germania fiind interesată în menținerea neînțelegerilor dintre cele două state, pentru ași putea rezolva mai ușor propriile sale interese, mai ales economice în România⁵⁶ O dată cu agresiunea Germaniei asupra Poloniei, la 1 septembrie 1939, se declanșa cel de-al Doilea Război Mondial. Guvernul Teleki, necunoscând intenția Germaniei față de anexarea Transilvaniei la Ungaria, a încercat o apropiere de Italia fascistă, sperând obținerea acestei revendicări pe cale pașnică. În acest sens a trimis o scrisoare lui Mussolini, la 2 septembrie 1939, solicitând sprijin diplomatic din partea Italiei pentru obținerea Transilvaniei, în schimb guvernul horthyst era dispus „ să pună la dispoziția prietenilor săi în măsură și mai mare rezervele economice ale Ungariei”⁵⁷ La granița cu România efectivul unităților militare maghiare a ajuns la 24 de divizii, gata oricând de intervenție.

Pe de altă parte, acțiunile diplomatice ale guvernului român au contribuit la evitarea unui conflict armat cu urmări grave provocat pentru o intervenție în Transilvania. Planurile hothiste împotriva României, antrenând direct sau indirect Germania, ridicau problema aplicării garanțiilor franco-britanice, urmările ar fi fost implicarea întregii zone balcanice, de aceea, guvernul britanic a protestat formal la Budapesta împotriva respingerii pactului de neagresiune propus de România⁵⁸

⁵⁴ Gr. Gafencu, *Politica externă a României*, București, 1939, p.37.

⁵⁵ I. Calafeteanu, *Diplomația românească....*, p.94.

⁵⁶ *Ibidem*, p.81.

⁵⁷ V. Moisuc, *op.cit.*, p.243.

⁵⁸ AMAE, fond Transilvania, vol.40, notă asupra convorbirilor avute în ziua de 30 august 1939 de secretarul general Al. Cretzianu cu R. Hoare, ministrul Marii Britanii la București.

Răspunsul dat de guvernul maghiar era ambiguu: „Precum a declarat-o de mai multe ori și fără echivoc în trecut, guvernul ungar declară din nou în mod solemn că nu a avut niciodată și nici nu are acum vre-o intenție de a ataca România”⁵⁹ La 2 septembrie 1939, Grigore Gafencu solicita intervenția directă a guvernului italian la Budapesta în vederea încetării manevrelor diplomatice ungare care ar putea genera un război în centrul Europei. „Italia care și-a arătat întotdeauna interesul pentru pacea dunăreană și care are în aceste zile un interes deosebit ca bazinul dunărean să păstreze pacea, poate să ajute să lămurim intențiile guvernului maghiar. Dacă Ungaria e sinceră – a subliniat ministrul de externe român – suntem gata să dăm dovada sincerității noastre. Dacă nu, vom pune capăt acestor discuții”⁶⁰

Guvernul italian, interesat în probleme economice în România, nu a încurajat pretențiile horthiste. Guvernul german, interesat și el în finalizarea negocierilor economice cu România, deși, pe de o parte a menținut presiunile horthiste la granița română, pe de altă parte recomanda la 4 septembrie 1939 guvernului maghiar să nu atace „în nici un caz” România⁶¹

În același timp Ribbentrop comunica lui Csáki că încheierea unui pact de neagresiune cu România „nu este oportună”, Ungaria să lase totul în situația de mai înainte”⁶² La 6 septembrie 1939, Hotărârea Consiliului de Coroană, prezidat de Carol al II-lea, anunța neutralitatea statului român. După ocuparea Poloniei, cercurile maghiare au calculat posibilitățile anexării Transilvaniei în funcție de cum vor evolua relațiile dintre România și URSS, sau de criza regimului politic în România. Diferitele ipoteze de atac asupra României au fost comunicate de cabinetul de la Budapesta celui italian, la 30 septembrie 1939. Dezaprobarea intențiilor cercurilor guvernante de la Budapesta de a provoca un război în Balcani, din partea Germaniei și Italiei, dar și conștiința faptului că Ungaria nu dispune singură de forțele necesare unei reușite, a determinat guvernul Teleki la o atitudine mai moderată.

În perioada septembrie 1939 - mai 1940, România a inițiat o serie de acțiuni diplomatice menite să contribuie, dacă nu la restabilirea păcii europene, cel puțin la preîntâmpinarea extinderii ostilităților în sud-estul continentului, respingerea în comun a statelor din zonă a pretențiilor revizioniste. Aceste acțiuni aveau ca obiectiv constituirea unui „Bloc al neutrilor” în Balcani.

Ministru de externe ungar, Csáky s-a pronunțat vehement, în Parlamentul de la Budapesta, la 21 noiembrie 1939⁶³, împotriva unui astfel de bloc și a pretins reglementarea diferendelor teritoriale în prealabil

Eforturile diplomatice nu și-au avut finalitate, în urma blitzkrieg-ului („războiului fulger”), în mai puțin de 18 luni, Führerul devenise stăpânul atotputernic al Europei, cu excepția Marii Britanii, singura „fortăreață a libertății” care continua să reziste.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, fond.71, Italia, vol.66, telegrama .55567, București, 4 septembrie 1939, semnată de Gafencu, către Legația României la Roma.

⁶¹ V. Moisuc, *op. cit.*, p.245.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ AMAE, fond 71, Ungaria, vo.88, filele 294-295.

Luna mai 1940 marchează momentul de cumpănă și de întorsură în politica externă a statului român, trecerea de la neutralitate, care se încheie la 23 mai 1940, la statutul de nonbeligeranță cu nuanțe tot mai accentuate proaxiste, făcând mari eforturi de integrare în „noul ordin german”.

În conformitate cu protocoalele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, Uniunea Sovietică anexează o parte a Poloniei, la sfârșitul lui septembrie 1939, și a unei părți din Finlanda, în urma unei rezistențe susținute a populației finlandeze (martie 1940). Apoi, profitând de faptul că Hitler era ocupat cu capitularea Franței, guvernul sovietic a remis, la 26-27 iunie 1940, cele două note ultimative date României, în urma cărora va anexa Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, urmate imediat și de înglobarea Țărilor Baltice. Presa germană, italiană și maghiară aprobă fâșiș acțiunea Uniunii Sovietice.

Prăbușirea Franței (mai 1940) a creat o adevărată derută în cercurile politice și a opiniei publice românești⁶⁴, care-și bazase sistemul de securitate pe alianța franco-britanică, în condițiile înfrângerilor înregistrate de acestea, s-a găsit din nou în fața Reich-ului și a aliaților revizionști. România trebuie să facă față noului context internațional, deși nu avea pregătită o strategie bine conturată și viabilă, trebuia să găsească noi modalități de abordare, să-și regândească relațiile cu vecinii și cu puterile continentale.

Guvernul român a început tatonările politice cu Germania. Gheorghe Tătărăscu, șeful cabinetului de la București, sugera regelui reorientarea politicii externe, argumentând, așa cum nota Carol al II-lea: „El vede că succesele Germaniei echivalează cu o victorie definitivă, cu atât mai mult cu cât se așteaptă de la o clipă la alta intrarea în acțiune a Italiei. Primejdia cea mare rămâne pentru noi granița răsăriteană și ne găsim în situația de a nu primi nici un ajutor de nicăieri, deci, dacă nu avem o atitudine binevoitoare din partea Germaniei, suntem complet în aer”⁶⁵. La 27 mai 1940 România semnase Olwaffen Pakt prin care țara noastră livra petrol Germaniei la prețul anului 1938, și primea în schimb armament la prețul zilei. Pe 28 mai are loc un Consiliu de Coroană în care regele și primul-ministru aduc la cunoștință noile orientări ale politicii externe românești. În aceeași, Grigore Gafencu își dă dimisia, fiind înlocuit la ministerul Afacerilor străine de Ion Gigurtu, germanofil.

Perioda mai - septembrie 1940 semnifică pentru țara noastră confruntarea cu presiunea crescândă a Germaniei și cu agresivitatea tot mai accentuată a URSS și a Ungariei care se soldează cu ultimatumul sovietic și cu dictatul de la Viena. Într-o telegramă transmisă Ministerului Afacerilor Externe, ministru plenipotențiar al României la Budapesta, Radu Crutzeanu, avertiza în legătură cu „veleitățile războinice sporite” care se remarcă în rândul autorităților maghiare la adresa României⁶⁶.

După „Drama” Basarabiei și nordului Bucovinei, pretențiile revizioniste ale Ungariei se declanșează cu mai multă furie, având și sprijinul Germaniei. La sfârșitul lunii iunie 1940 în Ungaria se decretează mobilizarea armatei și cantonarea ei la granița cu România. Ministru maghiar la Berlin, Döme Sztójay, a înaintat

⁶⁴ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 1080.

⁶⁵ ANC, fond Casa Regală, Carol al II-lea, Note zilnice, f-634.

⁶⁶ *România în jocul Marilor Puteri*, Curtea Veche, București, 2003, p.274.

autorităților germane o notă în care se preciza: „Ungaria dorește, sau mai curând are intenția, să-și satisfacă revendicările îndreptățite pe care le are de la România exclusiv prin eventuale acorduri cu puterile Axei sau cu consimțământul celor două mari puteri. Dacă însă România încheie din propria inițiativă un acord în probleme teritoriale cu vreun alt stat, Ungaria trebuie să fie inclusă și ea simultan, după părerea guvernului ungar”⁶⁷ La 29 iunie 1940, într-o scrisoare, trimisă de Adolf Hitler regelui Carol al II-lea, se reproșa direct că „România a fost timp de câteva decenii aliatul activ și hotărât ai oponenților Reich-ului german”⁶⁸

În acest context al satisfacerii unor cereri germane pe plan intern (un nou cabinet filo-german condus de Ion Gigurtu, iar la ministerul de externe Mihail Manoilescu, legalizarea Gărzii de Fier, reorganizarea Frontului Renașterii Naționale și transformarea lui în Partidul Națiunii, unde puteau intra și legionarii) și extern (renunțarea la garanțiile franco-britanice, la 1 iulie 1940), se urmărea simpatia Germaniei și oprirea crizei regimului carlist. Chiar și fără legionari în guvern, regele accepta orice soluție oferită de Germania în schimbul menținerii la putere.

Guvernarea autoritară monarhică se dovedește a fi „fragilă și neviabilă, incapabilă să asigure stabilitatea politică atât de necesară în acele împrejurări critice pentru Țară”⁶⁹ Pe 1 iulie 1940, Erdmannsdorff, ambasadorul german la Budapesta, comunică lui Csáky că „Germania nu este de acord ca Ungaria să-și asume, din cauza dorințelor ei revizioniste, riscul unui conflict cu România”⁷⁰ Pentru a se asigura de sprijinul formal al Germaniei, Csáky, transmitea că „nu a fost și nu va fi niciodată în intenția Ungariei de a leza merele capital pe care-l reprezintă pentru ea bunăvoința și sprijinul Reichului german... Ungaria ar dori să-și rezolve disputele cu România în înțelegere cu puterile Axei”⁷¹

Campania de discreditare a politicii externe a României, chiar în rândul puterilor Axei, continuă, fiind implicat chiar regentul Horthy care sublinia că „sarcina noastră istorică a fost să apărăm Europa în fața Răsăritului... Fără a stăpâni Carpații, noi nu putem îndeplini această sarcină. De aceea, stăpânirea Carpaților este pentru noi o problemă vitală... Ardealul este singura fortăreață naturală a Europei și va fi spre binele Germaniei dacă va fi în mâini sigure. Mai devreme sau mai târziu va veni vremea răfuelii dintre Germania și Rusia”⁷² Germania nu putea da câștig de cauză nici Ungariei, nici României, fiind mânăta de propriile interese. Într-o discuție cu ministrul de externe italian, Ciano, Hitler preciza opinia sa, pe 7 iulie 1940: „Germania este interesată în România în special datorită importurilor de petrol...

⁶⁷ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996, p.191.

⁶⁸ Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice 1937-1951*, vol.III, Editura Scripta, București, 1998, p.181.

⁶⁹ I. Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, E.D.P., București, 1995, p.177.

⁷⁰ A. Simion, *op. cit.*, p.194.

⁷¹ *Ibidem*, p.196.

⁷² *Ibidem*, p.198.

Germania ar fi lezată în cazul în care România ar fi cucerită și, în consecință sondele petroliere ar trece dintr-o mână în alta ar fi distruse...”⁷³

În două scrisori trimise Führer-ului (2 și 6 iulie 1940), regele spera „într-o colaborare mai intimă cu Germania” în vederea unui „sprijin moral” din partea acesteia în fața revizionismului afișat de statele vecine⁷⁴. La 15 iulie 1940, Hitler trimite regelui Carol al II-lea o scrisoare în care atrage atenția că „orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care amenință țara dumnezeoasă, trebuie să sufere și va suferi un eșec. Sfârșitul, mai devreme sau mai târziu - și poate în scurt timp - va fi chiar **distrugerea României**”⁷⁵

În 10 iulie, la München, se desfășoară convorbiri între Hitler, Ribbentrop, Ciano, Teleki și Csáky, prilej cu care Führer-ul atrage atenția asupra pericolului la care se expune Ungaria atacând România, de aceea recomandă ca revendicările ei să se realizeze „în etape” separate și prin negocieri” Pe aceeași direcție se situează și Galeazzo Ciano: „Italia privește însă revendicările Ungariei cu o înțelegere prietenească”, dar rezolvarea nu se putea realiza în afară de cea propusă de Führer⁷⁶. Pe 12 iulie Teleki declara, prin intermediul lui Radu Crutzescu că „după părerea sa România nu mai are nici un minut de pierdut pentru o înțelegere directă”⁷⁷. Pe 20 iulie, noul ministru al României la Berlin, Alexandru Romalo, este presat de Hitler să transmită la București că nu se poate conta pe sprijinul german înainte de rezolvarea diferendelor cu Ungaria. În raportul lui Romalo se spunea: „Nu putem conta pe nici un sprijin al Germaniei până nu ne înțelegem cu Ungaria și Bulgaria. Führer-ul recunoaște importanța economică a României, reafirmând că Reichul nu are nici un interes politic sau teritorial cu noi... Opinia noastră trebuie pregătită, încetul cu încetul, în ideea unor noi amputări care sunt inevitabile”⁷⁸

Avantajele oferite în domeniul economic Germaniei nu echivala cu un sprijin politic necondiționat din partea acesteia din urmă. La 1 august 1940 se înființa Institutul Român din Germania; la 8 august se semna un nou acord economic cu Germania. Carol al II-lea a răspuns afirmativ propunerilor germane de a începe tratative directe cu Ungaria și Bulgaria, în speranța evitării unor cesiuni masive.

La întâlnirea de la Salzburg, din 26 iulie 1940, cu von Ribbentrop, șeful cabinetului român, Ion Gigurtu și ministrul de externe Mihail Manoilescu, era mandatat să predea și o scrisoare a suveranului român ca răspuns la scrisoarea trimisă de Hitler, în 15 iulie, în care se exprima temerea de o reacție populară, care „ar putea

⁷³ Andreas Hillgruber, *Les entretiens secrets de Hitler. Septembre 1939- decembre 1941*, Fayard, Paris, 1969, p.162-163.

⁷⁴ *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.235-236.

⁷⁵ *** 23 august 1944. *Documente*, vol.I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p.89.

⁷⁶ A.Simion, *op.cit.*, p.202.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ AMAE, fond 71.Germania, vol.79, f.213-215.

pune în pericol situația mea...De aceea pot accepta numai un acord și o soluție care nu ar duce la o zguduire totală a statului român actual”⁷⁹

Ribbentrop precizează că „interesele Germaniei au un caracter în special economic. Ea vrea să cumpere din Balcani grâu, petrol și alte materii prime. Germania nu are în această zonă nici un fel de interese teritoriale. Ungaria și Bulgaria cer acum unele revizui, care după părerea Germaniei, sunt cu totul justificate... Până când aceste probleme nu vor fi rezolvate, nu ne putem ocupa de dezvoltarea relațiilor germano-române”⁸⁰ În aceeași zi delegația română a fost primită de Hitler la Berghof, însoțit de Ribbentrop, Fabricius, Schmidt. Cu această ocazie cei doi demnitari români au făcut imprudența de a testa opinia Germaniei cu privire la un ipotetic arbitraj în problema Transilvaniei. „Guvernul român ar fi fericit să apeleze la sfatul Führerului și ar dori mai mult chiar, un arbitraj al lui”⁸¹ Hitler a sugerat inițierea unei politici de compromis în problema diferendelor cu Ungaria.

Pe 27 iulie, delegația României s-a deplasat la Roma, unde a fost primită de Mussolini la Palatul Venezia. Ducele s-a situat pe aceeași poziție cu Hitler. Nemulțumiți de rezultatul întrevederilor, Mihail Manoilescu declara presei românești la întoarcere: „Voim pacea, dar pacea cu dreptate românească... românii știu să se încline, când trebuie, în fața exigențelor păcii, dar când anumite limite sunt depășite, știu să pornească și pe alt drum”⁸² Aceste afirmații nu au intimidat Axa în vederea intervenției pe lângă Budapesta pentru ași tempera cererile. Germania pregătea în ascuns atacul contra Uniunii Sovietice, de aceea avea nevoie de realizarea unui compromis între Ungaria, Bulgaria și România care aveau o deosebită importanță strategică. Rezolvând disputele dintre Ungaria și România, Hitler își asigura simpatia maghiarilor și slăbirea României, care privată de importante resurse teritoriale și economice, dar cu speranța că le va recupera, era la cheremul lui Hitler.

Pe 6 august, Radu Bossy plecă în capitala ungară cu instrucțiuni precise date de guvernul român: să arate „dorința guvernului român de a iniția cu guvernul de la Budapesta tratative pentru examinarea tuturor chestiunilor pendinte între cele două țări”, să demonstreze voința României de a stabili „legături de amicitie definitivă cu Ungaria, într-un sistem stabil, politic și sufletesc, reciproc”, să propună desfășurarea tratatelor într-o localitate din vechiul Regat; să menționeze că „guvernul român nu admite principiul unor modificări a situațiunii teritoriale decât numai în funcție de schimbul de populație”⁸³ Pe 7 august Bossy este primit de contele Teleki și de Csáky care sunt de acord cu începerea tratatelor. În urma acestei întrevederi Csáky elaborează un memoriu care va fi retransmis lui Manoilescu, în care se sublinia că soluția nu poate fi decât a una de ordin teritorial. La 9 august Crutzescu comunica că „Csáky a exprimat nădejdea că se va ajunge la o înțelegere directă fără a avea nevoie

⁷⁹ I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, Carol al II-lea, vol.III, Editura Enciclopedică, București, 2001, p.302.

⁸⁰ A.Simion, *op. cit.*, p.208.

⁸¹ AMAE, fond cit., filele 242-243.

⁸² „Universul”, nr.209/1 august 1940.

⁸³ AMAE, fond Conferința Păcii, 1946, vol.101m filele 216-217.

de a recurge la arbitrajul Germaniei care nu va putea fi decât un dictat mai greu de acceptat pentru ambele părți decât sacrificiile voluntar consimțite”⁸⁴

Răspunsul autorităților române, sancționat de Fabricius a fost înmânat lui Bârdossy, ministrul Ungariei la București. Pe 11 august guvernul maghiar remite o nouă notă în care se declară de acord cu începerea tratativilor. Mihail Manoilescu și Ion Gigurtu, întorși de la Budapesta anunță începerea tratativilor pe 16 august la Turnu Severin. Începutul acestor tratative va sta sub semnul confuziei: Ungaria considera că românii au acceptat cedarea de teritorii, iar România credea că a impus principiul schimbului de populație.

Opinia publică, partidele politice priveau cu îngrijorare posibilitatea unor noi pierderi teritoriale, aruncând întreaga vină pe regimul autoritar monarhic. În spiritul cererii lui Hitler, la 15 august au început tratative la Craiova cu o delegație bulgară. Alexandru Crutzianu avea mandat să accepte ideea cedării Cadrilaterului, fapt produs la 7 septembrie 1940. Tratativele începute la 16 august la Turnu Severin cu o delegație maghiară au demarat destul de greu, cu întreruperi parțiale, reluări, pentru a fi întrerupte definitiv și plecarea celor două delegații de la masa tratativilor la 24 august, deoarece punctele de vedere s-au dovedit ireconciliabile, mai ales în problema ținutului secuilor.

În ultima zi a tratativilor, pe 24 august 1940, Andras sublinia că „guvernul ungar declară în mod solemn că nici nu vrea, nici nu poate să emigreze secuii de la vetrele lor, niciodată și sub nici o condiție”⁸⁵ Valter Pop a răspuns în același mod: „Declar în numele Guvernului Regal Român că nu pot să primesc o asemenea propunere ca bază de discuții... România nu are cu Ungaria de rezolvat probleme teritoriale. Suntem însă dispuși să rezolvăm probleme naționale și etnice și aceasta în mod definitiv”⁸⁶ Conform propunerilor delegației maghiare, din Transilvania ar mai fi rămas județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, și o parte din Alba Iulia și din Târnave. Cererile Ungariei însumau un teritoriu de 69.000 km² cu orașele Arad, Alba Iulia, Brașov și cu 3.803.000 locuitori, din care 2.178.000 români, 1170.000 maghiari și 500.000 germani⁸⁷ Stadiul tratativilor de la Turnu Severin i-a nemulțumit în aceeași măsură și pe unguri, Csáky, preferând rezolvarea diferentului pe cale armată dacă ar fi avut asentimentul Reichului. Se preconiza reluarea tratativilor pe 28 august la Budapesta, Seghedin sau Kalocsa, iar problema secuilor să fie rediscutată.

Pe 27 august 1940, primul ministru Ion Gigurtu trimetea o scrisoare lui Ribbentrop prin care justifică poziția României prin considerente de ordin istoric: „**Transilvania a fost întotdeauna considerată de noi ca cetatea românismului în care neamul nostru s-a păstrat, s-a oțelit și s-a dezvoltat**”⁸⁸ Armata maghiară a provocat o serie de incidente la granița cu România în zilele de 27 și 28 august, dublată de propagandă antiromânească.

⁸⁴ *România în jocul...*, p.336.

⁸⁵ AMAE, fond 71.Transilvania, vol.44, f.135.

⁸⁶ *Ibidem*, f.300,303.

⁸⁷ Dinu C.Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Editura ALL, București, 1999, p.30.

⁸⁸ AMAE, fond 71.Transilvania, vol.44, f.110.

Germania era satisfăcută de animozitățile dintre cele două state pe care putea să le manevreze mai ușor, oricum, 10 divizii militare germane de infanterie și două de tancuri au fost deplasate în zona estică, pentru o eventuală ocupare a zonei petroliere în caz de necesitate. Încă de pe 27 august, Hitler, împreună cu Înaltul Comandament al Wehrmachtului, stabilește noua frontieră româno-ungară, decizie cu care Italia a fost de acord. Miniștrii de externe român și ungar au fost chemați pentru arbitraj la Viena. Delegația română, formată din Mihail Manoilescu și Valter Pop, aveau însărcinarea să cedeze până la 10.700 km² din teritoriul Transilvaniei, pentru relocarea ungarilor care erau prinși în lucrări agricole, secuii nefiind luați în calcul. Delegația maghiară, compusă din Csáky și Teleki, aveau instrucțiuni să nu plece de acolo „fără ca Clujul și întreaga secuime să-i revină Ungariei”⁸⁹ Dar, la arbitrajul de la Viena, nu li s-a permis delegațiilor să-și spună punctul de vedere. În perioada 29-31 august, delegația română la Viena a transmis un număr de 14 telegrame cifrate privind situația de la Conferință. Delegațiile au avut doar statul de invitate, hotărârile arbitrajului fiind luate de Germania și Italia. Ribbentrop îl avertiza pe Manoilescu că „România are puțința să aleagă între perspectiva distrugerii totale ca stat și națiune, de o parte, și între păstrarea statului, redus teritorialicește, și a ființei etnice a neamului românesc pe de altă parte”⁹⁰

Pe 30 august la palatul Belvedere s-a pronunțat arbitrajul. „Totul s-a petrecut fulgerător”, așa cum declara Valter Pop. Arbitrajul hotărăște cedarea de către România a unui teritoriu de 43.492 km² cu 2.667.064 locuitori, din care 50,2 % români, 37,1% maghiari, 2,3% germani, 5,7 % evrei, 1,9% țigani, 2,3% alte naționalități, teritoriu reprezenta 67,6 % din Transilvania⁹¹ Detalii se stabileau de o comisie mixtă româno-maghiară care păstra ca punct de reper liniile generale ale arbitrajului. Armata română trebuia să se retragă în 15 zile Civillii puteau opta în decurs de șase luni pentru cetățenie maghiară sau română.

Consiliul de Coroană convocat de Carol al II-lea primește Dictatul cu 19 voturi pentru, 10 contra, 1 abținere. Un al doilea Consiliu de Coroană, desfășurat între 30-31 august 1940 „examinând toate posibilitățile, a ajuns la singura includere mai favorabilă, adică acceptarea arbitrajului Axei. România găsindu-se în acest moment absolut între dușmani”⁹² După pierderile teritoriale din vara anului 1940, Axa garantează granițele României, deoarece ea putea deveni o bază importantă de aprovizionare cu materii prime pentru Germania (petrol, cereale) și datorită poziției strategice, proximitatea geografică de URSS, în pregătirea Campaniei din Est. Opinia publică din țară și străinătate a primit cu consternare vestea acceptării arbitrajului, existau voci care cereau rezistența armată. Au loc ample manifestații de protest în presă, mitinguri, demonstrații ș.a. România rămânea un stat supus condițiilor externe, viitorul ei nesigur depindea de atitudinea și interesele Germaniei în această

⁸⁹ A. Simion, *op. cit.*, p.327.

⁹⁰ AMAE, fond Conferința Păcii, 1946, vol,101, f. 370.

⁹¹ Gh. Buzatu, *România și Războiul mondial din 1939/1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană,1955, p.15.

⁹² A. Simion, *op. cit.*, p.374.

zonă, de efectele revizionismului maghiar și, nu în ultimul rând, de constanta presiune sovietică.

Cine sunt principalii vinovați de catastrofa amputărilor teritoriale din vara anului 1940 care au început cu Ultimatumul sovietic și s-a încheiat cu Dictatul de la Viena? Primul pion este regele Carol al II-lea care jurase la urcarea pe tron „ a păzi consituția și legile națiunii române, a menține drepturile ei naționale și integritatea teritoriului” cum prevedea art.39 din Constituție. Conform art.46 din constituția din 27 februarie 1938 rezultă că atribuțiunea declanșării războiului și încheierea păcii revine numai suveranului care cumula totodată puterea executivă cu cea legislativă. Consiliul de Coroană era un for consultativ, și nimic mai mult. Carol al II-lea l-a utilizat pentru a împărți vina. Pe de altă parte, prin participarea la decizie și prin vot exprimat, membrii Consiliului de Coroană au acceptat, fie și tacit împărțirea acestei vine. Nici opoziția nu poate fi scutită de vină. Nimeni nu poate fi absolvit de răspundere așa cum nu se poate afirma dacă situația internă a României ar fi fost mai bună dacă agresiunea sovietică și cea maghiară nu ar fi venit. Nu poate fi trecut cu vederea situația internațională, deși pe de altă parte România a optat prea ușor și prea rapid pentru soluția renunțării, izolarea ei, imposibila asistență anglo-franceză fiind catalogate drept un „alibi convenabil” Abdicarea lui Carol al II-lea dorită de toate cercurile politice și de popor părea o soluție, ea s-a dovedit pentru moment, provizorie, fără a scoate societatea românească din criză.